

ลัทธิมานีกี (MANICHAISM)

ศาสตราจารย์พิเศษจางค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิต

ลัทธิมานีกี (Manichaeism) เป็นกระบวนกรทางศาสนาที่เกิดขึ้นในเปอร์เซีย (ประเทศอิหร่านปัจจุบัน) เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๘

คำว่า “มานีกี” มาจากคำว่า “มณี” (Mani) หรือ “มานีส” (Manes) ซึ่งเป็นชื่อของศาสดาผู้ตั้งลัทธินี้ มณีเกิดเมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๗๕๙ ในบาบิโลเนีย (Babylonia) ภาคใต้ ซึ่งสมัยนั้นเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิอิหร่าน (Iranian Empire) อันได้แก่ประเทศ อิรัก (Iraq) ปัจจุบัน

ตระกูลของมณีเกี่ยวข้องกับ **พวกราชวงศ์อาร์ซาซิด (Arsacids)** ซึ่งเป็นชาวปาร์เธีย (Parthian) ผู้ปกครองจักรวรรดิในสมัยนั้น พวกอาร์ซาซิดได้ถูกพระเจ้าอาร์ดาซีร์ที่ ๑ (Ardashir 1) โค่นอำนาจหลังจากที่มณีเกิดได้เพียง ๙ ปี แล้วพวกราชวงศ์ซาสานิด (Sasanids) ก็ครองอำนาจแทนต่อมาเมื่อมณีมีอายุได้ ๔ ขวบ ปาทิก (Patik) ผู้เป็นบิดาซึ่งมีความคิดเห็นนิยมไปในทางศาสนา ได้พาท่านไปอยู่ที่ มาเซเน (Masene) ซึ่งอยู่ทางภาคใต้ของบาบิโลเนีย ต่อมาปาทิกได้ยินเสียงลือลับในโบสถ์ที่เตสิฟอน (Ctesiphon) สั่งให้ท่านงดเว้นจากการดื่มไวน์ การบริโภคเนื้อสัตว์ และการสัองเสพทางกามารมณ์ และต่อมาท่านได้นับถือนิกายแบปติสไต (Baptistai) นิกายนี้ถือว่าเป็นพวกเดียวกับพวกเอลคาไซต์ (Elkhasaites) ซึ่งเป็นนิกายหนึ่งในคริสต์ศาสนาที่สืบสายมาจากศาสนายิวหรือศาสนายูดา (Judaism) พวกเอลคาไซต์เป็นพวกที่ยึดมั่นและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของ เอลคาไซต์ (Elkhasai) หรือเอลคาไซต์ไอส์ (Elkhasaios) ซึ่งมีชื่อเสียงอยู่ใน “ดินแดนของชาวปาร์เธีย” เมื่อประมาณ พ.ศ. ๖๔๐ มณีได้เจริญเติบโตอยู่ในประชาคมที่ได้รับอิทธิพลแห่งคำสอนของศาสนายิวผสมกับคริสต์ศาสนา และต่อมาท่านก็ได้ให้กำเนิดลัทธิคำสอนของท่านเองขึ้นมาบ้าง ส่วนหนึ่งท่านได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนในคริสต์ศาสนา และส่วนหนึ่งได้รับความคิดเห็นหลายอย่างมาจากพวกเอลคาไซต์

แม้ว่ามณีจะมีความอ่อนน้อมและซื่อสัตย์ต่อบรรดาสมาชิก นิกายยูดา-คริสต์อยู่เป็นเวลานาน แต่ต่อมาท่านก็ไม่เห็นด้วยกับพวกนั้น และได้วิพากษ์วิจารณ์หลักปฏิบัติที่สำคัญของพวกนั้นใน ๒ ประการด้วยกัน คือ การชำระล้างร่างกายทุกวันและบ่อย ๆ กับการห้ามบริโภคขนมปัง ผลไม้ และผักที่เถื่อน ที่อื่นและที่ถือว่าเป็นพืชชั้นต่ำ ความสัมพันธ์ระหว่างมณีกับบรรดาสมาชิกนิกายยูดา-คริสต์

ได้เสื่อมทรามลงตามลำดับ ความแตกแยกได้เริ่มเกิดและเข้มงวดขึ้น เพราะเหตุการณ์ ๒ ครั้งด้วยกัน คือ ครั้งที่ ๑ เมื่อมณีอายุได้ ๑๒ ปี ในวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๗๗๑ มณีได้รับเทวโองการจากเทพอัท-เตาม์ (at-Tawm) ให้ละทิ้งประชาคมนั้น แต่ท่านก็ยังรื้ออยู่จนท่านมีอยู่มากขึ้นเมื่อท่านอายุได้ ๒๔ ปี ในวันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๗๘๓ เทพได้บอกให้ท่านออกประกาศคำสอนของท่านต่อประชาชนในที่สาธารณะอย่างเปิดเผย เหตุการณ์ครั้งที่ ๒ นี้ นับว่าเป็นการเริ่มต้นศาสนาใหม่มณีซึ่งได้รับพระวิญญูณบวริสุทธิ (Holy Spirit) และความรู้ทั้งหมดจากพระเป็นเจ้า ได้รับการยืนยันจากบุคลิกลักษณะ และอาชีพของท่านว่าเป็น “สาวกแห่งแสงสว่าง” (Apostle of Light) หรือ “ผู้ส่องสว่าง” (Illuminator) หรือบางทีก็เรียกว่า “พาราคลิต” (Paraclete) ที่พระเป็นเจ้าทรงส่งมา แต่ความพยายามที่จะให้คนที่อยู่ใกล้ที่สุดหันมานับถือลัทธิคำสอนใหม่ของท่านหาประสบความสำเร็จไม่ ท่านจึงถอนตัวออกจากนิกายของศาสนา มีเพียงบิดากับผู้เลื่อมใสอีกเพียง ๒ คนเท่านั้นที่ติดตามท่านไป ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ท่านก็เห็นว่าศาสนาของแบบดิสไตเป็นศาสนาที่สอนผิด เพราะได้รับการยุยงจาก “เจตภูตแห่งความผิดพลาด” (Spirit of Error)

ตอนแรกมณีได้เดินทางไปยังเตลิโพนแล้วก็เดินทางต่อไปยังภาคตะวันตกเฉียงเหนือของแหลมอินเดีย (Indian peninsula) ปัจจุบันได้แก่บาลูชิสถาน (Baluchistan) ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันตกของปากีสถาน อีก ๒ ปีต่อมา ในฤดูใบไม้ผลิ พ.ศ. ๗๘๕ ท่านก็เดินทางกลับมายังเปอร์เซีย ซึ่ง ณ ที่นี้ได้มีผู้จัดให้ท่านได้มีโอกาสเฝ้า และสนทนากับ พระเจ้าชาปัวร์ที่ ๑ (Shapur 1) กษัตริย์องค์ใหม่ของราชวงศ์ซาสานิด การสนทนากันครั้งนี้ได้ผลเป็นที่น่าพอใจมาก คือ ท่านได้รับอนุญาตให้เผยแพร่ศาสนาใหม่ของท่านในเปอร์เซียได้อย่างเสรี ทั้งยังได้รับความคุ้มครองจากทางบ้านเมืองด้วยยิ่งกว่านั้น พระราชาก็จะทรงสนพระทัยในลัทธิคำสอนของท่านมณีบ้างไม่มากก็น้อย หรืออย่างน้อยที่สุดก็ทรงพอพระทัยอยู่บ้าง ท่านมณีได้ พยายามเผยแพร่คำสอนของท่านตลอดรัชสมัยของพระเจ้าชาปัวร์ที่ ๑ โดยได้ออกเทศนาสั่งสอนไปทั่วทุกหนทุกแห่ง และได้จัดส่งศาสนทูตไปเผยแพร่ในดินแดนต่างประเทศพร้อม ๆ กันด้วย

ภายหลังที่พระเจ้าชาปัวร์สวรรคตแล้ว พระเจ้าฮอร์มิซด์ที่ ๑ (Hormizd 1) ซึ่งเป็นพระราชโอรสได้ครองราชสมบัติอยู่ชั่วระยะเวลาอันสั้น ต่อมาเหตุการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างพลิกหน้ามือเป็นหลังมือทีเดียว คือ เมื่อพระเจ้าวามรามที่ ๑ (Vahram I) โอรสองค์เล็กของพระเจ้าชาปัวร์ได้ขึ้นครองราชสมบัติ และทรงยอมรับอิทธิพลของบรรดาตัวแทนของศาสนาของราชวงศ์ซาสานิดดั้งเดิมอันเป็นศาสนาทางราชการซึ่งเป็นแบบหนึ่งของศาสนาโซโรอัสเตอร์ที่ขณะนั้นมีอำนาจมากขึ้นอยู่เรื่อย ๆ พวกนี้ไม่ยอมอ่อนข้อให้แก่พวกมิถิฉาพิฐุและลัทธิต่างด้าวใด ๆ การเดินทางครั้งสุดท้ายของ

ท่านมณี จึงต้องหยุดชะงักลง อุปสรรคที่ไม่คาดคิดมาก่อนก็คือ มีคำสั่งของเจ้าหน้าที่ตำรวจบังคับให้ท่านมณีต้องเดินทางกลับไปยังเมืองกอนเดสชาปุร์ (Gondeshapur) หรือเมืองเบลละปัต (Belapat) ปัจจุบัน เมื่อท่านได้ไปถึงเมืองนั้นแล้วก็ถูกนำไปเฝ้าพระเจ้าวาหรามันที่ ท่านได้ถูกพิพากษาให้จำคุก ได้รับความทุกข์ทรมานมาก พวกมานีกีถือว่า การที่ท่านถูกทรมานนี้เป็นจุด “การถูกตรึงไม้กางเขน” ของท่าน ก่อนที่จะถึงมรณภาพ ท่านก็ได้ให้โอวาทคล้ายเป็นสารฉบับสุดท้ายแก่บรรดาสาวกทั้งหลาย วันที่ท่านถึงมรณภาพยังกำหนดแน่นอนไม่ได้ บางพวกก็ว่าระหว่างวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ - ๒ มีนาคม พ.ศ. ๘๑๗ บางพวกก็ว่าระหว่างวันที่ ๑๙ มกราคม - ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๘๑๙ และบางพวกก็ว่าระหว่างวันที่ ๓๑ มกราคม - ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๘๒๐

หลักคำสอนที่สำคัญของลัทธิมานีกี

ลัทธิมานีกีเป็นหลักคำสอนที่มีการผสมผสานระหว่างคริสต์ศาสนากับพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ แต่เน้นในเรื่องการใช้เหตุผลมากกว่าศรัทธาชนิดที่สอนให้เชื่ออย่างมกมาย ทำให้นักปราชญ์คนสำคัญของตะวันตก เช่น ออกัสตินและเพื่อน ๆ ได้หันมานับถือลัทธิมานีกีอยู่เป็นเวลานาน แต่ในภายหลังนักบวชในลัทธิมานีกี ได้ได้วาทะพ่ายแพ้แก่เซนต์อัมโบรส (St. Ambrose) นักบวชที่มีชื่อเสียงของคริสต์ศาสนา จึงทำให้ออกัสตินหมดศรัทธาแล้วก็หันไปนับถือคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิก และในที่สุดก็ได้รับสถาปนาเป็นเซนต์ ในตอนต้นสมัยกลางทางทวีปยุโรป หลักคำสอนของลัทธิมานีกี จึงค่อย ๆ สลายตัว แต่ก็ได้แทรกซึมอยู่ในความคิดของนักปรัชญาโดยทั่ว ๆ ไป ส่วนทางฝ่ายบูรพทิศ ก็ได้เข้ากลมกลืนกับพระพุทธศาสนา ในประเทศจีน

พัฒนาการแห่งลัทธิมานีกี

ท่านมณีเห็นว่าตัวท่านเป็นผู้สืบสายพุทธสวรค์หรือศาสดาพยากรณ์องค์สุดท้ายที่พระเป็นเจ้าทรงส่งมาให้โปรดมนุษยชาติ โดยเริ่มจากอาดัมเป็นต้นมา และเชื่อว่าพุทธสวรค์หรือศาสดาพยากรณ์ที่สำคัญ ได้แก่ พระพุทธเจ้า โขโรอัสเตอร์ และพระเยซู มณีรู้สึกว่าคุณค่าของชาวสารของท่านมีความหมายและคุณค่าเป็นสากลและมีจุดหมายที่จะเข้าแทนที่คำสอนของบุคคลอื่น ๆ ทั้งปวงก่อนที่ท่านจะถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ศาสนจักรมานีกีจึงอุทิศเวลาให้แก่งานศาสนทูตมาตั้งแต่ต้น **หน้าที่ถาวรของศาสนจักรมานีกีก็คือการเทศนาสั่งสอน และทำให้คนทั้งโลกหันมานับถือลัทธิมานีกี** แม้จะไม่ประสบผลสำเร็จตามแผนการที่ศาสนจักรได้กำหนดไว้ แต่ศาสนาของท่านมณีก็สามารถเป็นผู้พิชิตได้ในบางส่วนของโลก นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๘ ถึง ที่ ๑๙ ศาสนามานีกีก็ยังคงดำรงอยู่หรือได้รับการตอบสนองในดินแดนบางส่วนของโลก ตั้งแต่ฝั่งมหาสมุทร แอตแลนติกของยุโรปไปจนถึงฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกของเอเชีย

การเริ่มต้นกระบวนการศาสนาพุทธอันยิ่งใหญ่นี้ ได้มีมาตั้งแต่เริ่มเกิดมีลัทธิมานิกีทีเดียวนับตั้งแต่ พ.ศ. ๗๘๓ เป็นต้นมา ท่านมณีได้เดินทางท่องเที่ยวไปในดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาล และได้วางรากฐานศาสนาของท่านในที่หลายแห่งในจักรวรรดิซาซาเนียน (Sasanian) และได้ทำให้เจ้าเมืองคนหนึ่งหันมานับถือในตอนที่ท่านเดินทางไปอินเดีย ความมีอยู่แห่งคณะศาสนาพุทธที่ท่านได้จัดตั้งขึ้นในระหว่างที่ท่านมีชีวิตอยู่นั้นมีหลักฐานปรากฏอยู่ในเอกสารที่เชื่อถือได้เป็นจำนวนมาก คือ คณะศาสนาพุทธจากอัดดา (Adda) และ ปาเตก (Pateg) ที่เดินทางไปอียิปต์ ระหว่าง พ.ศ. ๗๘๗-๘๐๔ คณะศาสนาพุทธจากอัดดา และอับซาชยา (Abzakhya) ในมณฑล คีร์คูก (Kirkuk) (อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอิรัก) ใน พ.ศ. ๘๐๔-๘๐๕ และสุดท้ายคือคณะศาสนาพุทธจากมาร์ อัมโม (Mar Ammo) ที่เดินทางไปยังอับหารชาห์ (Abharshahr) และ มาร์ฟ (Marv) ในโคราซาน (Khorasan) ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอิหร่าน

การขยายตัวไปทางตะวันตก

ความพยายามที่สำคัญของพวกนักบวชหนุ่มในอันที่จะขยายศาสนาจักรจากดินแดนจักรวรรดิอิหร่านออกไปดูเหมือนจะพุ่งตรงไปทางตะวันตก ไปยังจักรวรรดิโรมัน พวกลัทธิมานิกีก็ได้แทรกซึมเข้าสู่เมโสโปเตเมียของโรมันได้อย่างรวดเร็วแล้วก็มุ่งตรงไปยังซีเรีย อาระเบีย ภาคเหนือ และอียิปต์

ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๙ บรรดาศาสนาพุทธทั้งหลายได้ตั้งศูนย์กลางขึ้นที่ฮิปเซเล (Hypsele) ซึ่งอยู่ใกล้เมืองอัสยุต (Asyut) ของอียิปต์ปัจจุบัน และสามารถทำให้ประชาชนหันมานับถือลัทธิมานิกีได้ตลอดทางที่ตรงไปยังเมืองอะเล็กซานเดรีย (Alexandria) บรรดาศาสนาพุทธได้ประสบความสำเร็จอย่างมากในลุ่มน้ำไนล์ถึงกับทำให้เกิดปฏิกิริยาอย่างรุนแรงจากเจ้าหน้าที่ของศาสนาต่าง ๆ จากบรรดาปรัชญาเมธีและแม้แต่จักรพรรดิโรมันพระนามว่าดิโอเคลเตียน (Diocletian)

จากอียิปต์ ศาสนามานิกีได้แพร่ข้ามไปยังแอฟริกาเหนือ ซึ่งบางทีอาจเป็นเพราะสาวกคนหนึ่งของท่านมณีได้นำเข้าไปเผยแพร่ เป็นการวางพื้นฐานไว้ก่อนแล้ว การที่เซนต์ออกัสติน (St. Augustine) และบรรดาศิษย์ของท่านในระยะต่อมาได้ยอมรับลัทธิมานิกีในระหว่าง พ.ศ. ๙๑๖-๙๒๕ นั้น ย่อมชี้ให้เห็นความสำคัญของลัทธิมานิกี ว่ามีอยู่ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๐ โดยเฉพาะที่เมืองคาร์เทจ (Carthage) แม้ต่อมัลลัทธิมานิกีต้องถอยร่นไปเกือบทุกหนทุกแห่งในซีกโลกตะวันตก แต่ในแอฟริกาเหนือ ลัทธิมานิกีก็ยังคงตั้งมั่นอยู่ต่อมาอีกหลายร้อยปี แม้ว่าจะมีลักษณะที่ต้องปรับปรุงแก้ไขใหม่หรือมีความเป็นคริสต์ศาสนามากขึ้นก็ตาม ลัทธิมานิกีไปถึงกรุงโรมในสมัยโปปมิลเตียเดส (Miltiades : พ.ศ. ๘๕๔-๘๕๗ และมีคิลา จาริกแผ่นหนึ่งที่ซาโลนี (Salonae) ใกล้เมืองสปลิต (Split) ปัจจุบันอยู่ในประเทศยูโกสลาเวีย ซึ่งได้สร้างอุทิศให้แก่ “พรหมจารี

มานีเกียน” (“Manichaean Virgin”) แสดงให้เห็นว่า นับตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๐ เป็นต้นมา เมืองดัลมาเตีย (Dalmatia) ก็เป็นเป้าหมายที่ลัทธิมานีกีพยายามจะเข้าไปเผยแพร่ด้วย ลัทธิมานีกีได้ผ่านทางประเทศอิตาลีเข้าไปยังภาคใต้ของกอล (Gaul) ซึ่งปัจจุบันอยู่ในประเทศฝรั่งเศส และจากกอล ผ่านทวีปแอฟริกาเหนือเข้าไปยัง แหลมสเปน

พุทธศตวรรษที่ ๙ เป็นจุดเริ่มต้นที่ลัทธิมานีกีได้แพร่เข้าไปสู่อาณาจักรโรมัน ข้อเท็จจริงที่ว่า ลัทธิมานีกีได้ถูกโจมตีและรบกวนทุกหนทุกแห่งย่อมชี้ให้เห็นว่า ลัทธิมานีกีมีแพร่อยู่ทุกหนทุกแห่งใน ลักษณะการที่น่าเกรงขามมาก อย่างไรก็ตาม ลัทธิมานีกีก็ได้เสื่อมลงอย่างรวดเร็วมาก วัตถุประสงค์แห่ง กฎหมายที่ศาสนจักร และ อาณาจักรประกาศออกมาเพื่อปราบปรามลัทธิมานีกีได้ปลุกให้ลัทธิมานีกี ตื่นตัวขึ้นมาอีก และทำให้รวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น ต่อมา ในราวตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ลัทธิ มานีกีดูเหมือนจะสูญสิ้นไปจากยุโรปตะวันตกเกือบสิ้นเชิง และในศตวรรษต่อมา ก็สูญไปจาก จักรวรรดิภาคตะวันออก

พัฒนาการของลัทธิมานีกีในอิหร่านและบुरुพิศ

ในสมัยที่ท่านมณียังมีชีวิตอยู่ลัทธิมานีกีได้แพร่เข้าไปในแคว้นต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกของ จักรวรรดิอิหร่าน ดูเหมือนว่าก่อนที่จักรวรรดิซาซาเนียนจะล่มจมเมื่อ พ.ศ. ๑๑๙๔ นั้น ศาสนทูตของ ลัทธิมานีกียังมีได้ข้ามไปถึงภาคเหนือของแม่น้ำโอซุส (Oxus) หรือ อามู ดารยา (Amu Darya) หรือมิได้ข้ามไปพันเทือกเขาปามิร์ (Pamir Mountains) เลย โขราซานนับว่าเป็นที่มั่นที่เข้มแข็ง แห่งหนึ่งของลัทธิมานีกี และที่ ณ โขราซานนี้เอง บางทีจะเป็นในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ที่ได้มี การจัดตั้งพรรคที่เคร่งครัดของ พวกเทนาวระ (denavar) ขึ้น ความเคร่งครัดในศาสนาของพวกนี้ ได้ก่อให้เกิดความแตกแยกกับศาสนจักรแมในบาบิโลเนียอยู่เป็นเวลานาน แต่ก็สามารถทำให้ ประชาชนในเอเชียกลางและชาวจีน หันมานับถือลัทธิมานีกีได้

ภายในประเทศอิหร่านเอง แม้ลัทธิมานีกีจะไม่สามารถพัฒนาได้ในรัชสมัยที่กษัตริย์ซาซานิด ทั้งหลายปกครอง ทั้งยังจะถูกประหารชีวิตไปบ้างก็ตาม แต่ลัทธิมานีกีก็พยายามที่จะดำรงอยู่ต่อไป การที่พวกอาหรับได้พิชิตประเทศอิหร่านได้ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ทำได้เป็นการโจมตีลัทธิมานีกี ให้สูญสิ้นไม่ ความจริงกลับทำให้ลัทธิมานีกีในบาบิโลเนียกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่ได้ชั่วระยะหนึ่ง และยังกระตุ้นให้กลุ่มผู้นับถือลัทธิมานีกีหลายกลุ่มที่หนีไปอยู่ในอิรักและภูมิภาคใกล้เคียงกลับมา ยังอิหร่านอีก ในยุคนี้ได้มีกิจกรรมทางด้านวรรณกรรมมาก พร้อมกันนั้นก็มีความแตกร้างที่ทำให้ ศาสนจักรแมปั่นป่วนและแตกแยกในที่สุด ความปั่นป่วนนี้บังชี้ได้ว่า พุทธศตวรรษที่ ๑๓ เป็นยุครุ่งเรือง ของพวกนับถือลัทธิมานีกีในเมโสโปเตเมีย บางทีอาจเป็นผลมาจากระบอบการปกครองที่ใจกว้าง

ของกาหลิบของพวกเขา **อุมัยยาด** (Umayyads) การที่พวก**อับบาซิดส์** (Abbasids) ได้กลับมามีอำนาจเมื่อ พ.ศ. ๑๓๑๘ ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติอย่างฉับพลัน และได้เริ่มต้นการประหารชีวิตอย่างนองเลือดอีกครั้งหนึ่ง ในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ พวกมาณีกีถูกบีบบังคับให้ต้องไปลี้ภัยอยู่ในโคราซาน (Khorasan) และ ที่มั่นของหัวหน้าลัทธิมาณีกีก็เปลี่ยนจากบาบิโลเนียไปยังมณฑล **สะมารกันด์** (Samarkand) ซึ่งปัจจุบันอยู่ในสาธารณรัฐโซเวียต โซเซียลิสต์อุซเบกิสถาน (Uzbekistan)

แต่ใน ๓๐ ปีสุดท้ายของพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ศาสนจักรมาณีกีได้ขยายตัวเข้าไปในตะวันออกไกลจากเอกสารที่ได้มาจากเอเชียกลางทำให้ทราบว่าลัทธิมาณีกีได้ไปปรากฏตัวในประเทศจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๒๑๘ การที่จีนพิชิตเตอร์กิสถานตะวันออก (Eastern Turkistan) และการกลับสถาปนาสายการเดินทางด้วยกองคาราวานที่ยิ่งใหญ่ใหม่ นับว่าสอดคล้องกับการที่คณะศาสนทูตมาณีกีคณะหนึ่งได้มาถึงประเทศจีนเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๑๒๓๗ ใน พ.ศ. ๑๒๗๔ โฟวโตตัน (Fou-to-tan) ชาวจีนผู้เป็นบิชอปในลัทธิมาณีกีซึ่งปฏิบัติตามพระราชโองการของจักรพรรดิ ได้เรียบเรียงคำสอนของลัทธิมาณีกีขึ้น นับว่าเป็นการย่อคำสอนแบบหนึ่งที่มีมุ่งหมายจะชี้แจงให้บรรดาเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบทั้งหลายได้ทราบเกี่ยวกับคำสอน คัมภีร์ และระเบียบวินัยของลัทธิมาณีกี ทั้งยังตั้งใจที่จะเข้าใจให้ทางราชการยอมรับลัทธิมาณีกีโดยวิธีนำเอาคำสอนในลัทธิเต๋า พระพุทธศาสนา และลัทธิมาณีกีที่แท้จริง ผสมเข้าด้วยกันอย่าง ชาญฉลาด ในปีต่อมา คือ พ.ศ. ๑๒๗๕ ได้พบจารึกที่ระบุว่าจีนได้ให้เสรีภาพในการเคารพบูชาศาสนา และจากจุดนี้เองที่ลัทธิมาณีกีได้ประสบความสำเร็จอย่างล้นเหลือ เริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. ๑๒๘๘ พวกวิгур (Vighur) ซึ่งเป็นประชาชนชาวเติร์กของจีนภาคตะวันตกได้ตั้งอาณาจักรที่กว้างใหญ่ไพศาลขึ้นโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่มองโกเลียเหนือ และได้ขยายตัวจากแม่น้ำอิหลี (Ili) ทางภาคตะวันตกไปยังแม่น้ำฮวงโหทางภาคตะวันออก ปรากฏว่ามีข่านองค์หนึ่งได้หันมานับถือลัทธิมาณีกีเมื่อ พ.ศ. ๑๓๐๕ แล้วลัทธิมาณีกีก็ได้กลายเป็นศาสนาทางราชการของรัฐวิгур และต่อมาก็ได้แพร่เข้าไปยังไซบีเรีย แต่กำหนดเวลาแน่นอนไม่ได้ว่าเข้าไปตั้งแต่เมื่อใด

แต่ชัยชนะที่ลัทธิมาณีกีที่เหนือเอเชียตะวันออกนั้นมีอยู่เพียงชั่วระยะเวลาอันสั้นเท่านั้น เมื่อพวกเคอร์กิสเติร์ก (Kerghiz Turks) ทำลายอาณาจักรวิгурลงได้เมื่อ พ.ศ. ๑๓๘๓ สถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง พวกที่นับถือลัทธิมาณีกีซึ่งอ่อนแอและกระจัดกระจายกันไปในนั้นยังมีหลงเหลืออยู่บ้างในบางแคว้นของวิгурจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ลัทธิมาณีกียังคงอยู่ในเตอร์กิสถานตะวันออกจนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เมื่อพวกมองโกลซึ่งมีเจงกิสข่านเป็นผู้นำได้ยกกองทัพไปย่ำยีเตอร์กิสถานนั้น ลัทธิมาณีกีก็ได้ถูกทำลายเป็นครั้งสุดท้ายด้วย ในประเทศจีน หลังจากที่วิгур

หมดอำนาจแล้วก็ได้ห้ามเผยแพร่ลัทธิมานีกีเมื่อ พ.ศ. ๑๓๘๖ และปรากฏว่าพวกมานีกีได้ถูกประหารชีวิตไปเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังคงมีหลงเหลืออยู่บ้างจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ โดยเฉพาะที่มณฑลฟูเกี้ยน (Fukien) และเกาะฟอร์โมซา (Formosa)

เชื้อสายของลัทธิมานีกีในสมัยกลาง

ในสมัยกลางของยุโรป ลัทธิมานีกีก็ยังมีหลงเหลืออยู่บ้างในรูปของนิกายต่าง ๆ ที่พัฒนาโดยตรงจากประเพณีดั้งเดิมไม่มากนักน้อย นักประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมาก เรียกนิกายเหล่านี้ว่า “มานีกีใหม่” (neo-Manichaeism) อย่างไรก็ตาม แม้จะปรากฏว่านิกายเหล่านี้ยังมีความสัมพันธ์กันอยู่บ้าง แต่ตัวเชื่อมของแต่ละนิกายหรือบรรพบุรุษของแต่ละนิกายที่มีต่อศาสนาที่แท้ของท่านมณีนียังเป็นเรื่องที่ยังสงสัยกันอยู่ ข้อเท็จจริงที่ว่า ในสมัยที่แต่ละนิกายที่ถือว่าตนเป็น “พวกมานีกี” นั้น ก็มีได้มีอะไรที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่าตนเป็นพวกมานีกีที่แท้จริง อย่างสมเหตุสมผลเลย เพราะ คำว่า “มานีกี” ในสมัยหลัง ๆ นี้ มักบ่งถึงการเคลื่อนไหวหรือกระบวนการทุกกระบวนการที่ถูกเพ่งเล็งว่า เป็นมิฉฉาทธิทั้งในไบแซนไทน์ตะวันตกสมัยกลาง และแม้แต่ใน โลกของศาสนาอิสลาม

ดูเหมือนว่าลัทธิมานีกีจะมีอยู่ ๓ นิกายที่เกิดต่อเนื่องกันคือ นิกายพอลิเซียน (Paulician) นิกายโบโกมิล (Bogomils) และ นิกายคาทารี (Cathari) พวกพอลิเซียนดูเหมือนจะเกิดในอาร์มีเนีย (Armenia ปัจจุบันอยู่ในภาคตะวันออกของตุรกีและในสาธารณรัฐโซเวียตโซเชี่ยลิสต์อาร์มีเนีย) เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๒ และแพร่หลายไปทั่วภาคตะวันออกของอาณาจักรไบแซนไทน์ ซึ่งนับเป็นศาสนาที่ทำทลายศาสนาตั้งเดิมในอาณาจักรนั้นอย่างน่ากลัวมาก และทั้งยังเป็นอันตรายต่อวงการทหารและการเมืองด้วย ตามสายตาของพวกคริสต์ศาสนิกชนและประจักษ์พยานในยุคนั้น ลัทธิพอลิเซียน (Paulicianism) ก็คือการกลับมีชีวิตใหม่ของลัทธิมานีกีนั่นเอง

บรรดาศาสนทูตของลัทธิพอลิเซียนที่เข้าไปในบัลแกเรีย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ นั้น ได้ก่อให้เกิดกระบวนการ โบโกมิส ลัทธิโบโกมิล (Bogomilism) ซึ่งเป็นกระบวนการแบบนักพรตและแบบปฏิบัติในการปฏิบัติลัทธิดั้งเดิม (Orthodoxy) ของไบแซนไทน์ ได้แพร่หลายเข้าไปในคาบสมุทรบอลข่าน (Balkan Peninsula) โดยเฉพาะในมาเซโดเนียตะวันตก (Western Macedonia) บอสเนีย (Bosnia อยู่ในประเทศยูโกสลาเวียปัจจุบัน) และสลาโวเนีย (Slavonia อยู่ในยูโกสลาเวียปัจจุบัน) และได้เข้าไปถึงเมืองคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) ซึ่งได้แก่เมืองอิสตันบูล (Istanbul) ปัจจุบัน ชายทะเลแห่งเอเชียไมเนอร์ แล้วก็แทรกซึมเข้าไปในรัสเซีย และที่รัสเซียนี้เองได้ก่อให้เกิดความเชื่อถือที่ลึกลับและลัทธิพิธีแปลก ๆ

นับว่าเป็นที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ ลัทธิมานี้ก็ได้เข้ามาสู่เอเชียกลางและประเทศจีนนั้น ได้พยายามปรับคำสอนของตนให้เข้ากับพระพุทธศาสนา จาริกของจีน พ.ศ. ๑๒๘๖ ได้กล่าวว่า ลัทธิมานี้ก็ได้แอบอ้างคำสอนในพระพุทธศาสนาไปหลอกลวงประชาชนให้หลงเชื่อ ทั้งนี้โดยอ้างว่า มณีได้สอนไว้ว่า พระพุทธเจ้า โขโรฮัสเตอร์ และพระเยซู ล้วนเป็นผู้เผยแพร่วรรณคดีของพระเจ้า ที่เกิดก่อนท่าน และในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา บรรดาสาวกของมณีก็ได้เอาคำศัพท์และ สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ ประชาชนคุ้นดีแล้วมาใช้เป็นของตน เทวดาของพวกมานี้ก็จึงมี ลักษณะคล้ายพระโพธิสัตว์ คือนั่งขัดสมาธิบนดอกบัว และที่ถ้ำตุนหวงในประเทศจีนก็ได้พบจารึก ที่มีข้อความบอกว่าพระเยซูก็เป็นพุทธะ ท่านมณีก็เป็นพุทธะ การสร้างประโยคและวลีของคัมภีร์ ในลัทธิมานี้ก็คล้ายกับพระสูตรในพระพุทธศาสนาในบางแห่ง ลัทธิเต๋าที่ลัทธิมานี้ได้มีการติดต่อ สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดยิ่งกว่าพระพุทธศาสนาเสียอีก ฮูหัวซิง (Hu-hua-ching) ถือว่า พระพุทธเจ้า เป็นเอกลักษณ์กับเล่าจื้อและมณี คัมภีร์ในลัทธิมานี้ ๒ คัมภีร์ ได้เข้ามาปะปนอยู่ในคัมภีร์ลัทธิเต๋า

ในภาคตะวันตกของจีนและเอเชียกลาง พระพุทธศาสนา ลัทธิเต๋า ลัทธิมานี้ก็ คริสต์ศาสนา นิกายเนสตอเรียน (Nestorian) และศาสนาโซโรอัสเตอร์ ได้ยืมคำสอนของกันและกันไปใช้ ทำนอง เดียวกับพระพุทธศาสนากับลัทธิเต๋าในปัจจุบัน ซึ่งทำให้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาถูกทำให้ ผันแปรไปบ้าง

ในสมัยราชวงศ์ถัง ลัทธิมานี้ก็ คริสต์ศาสนานิกายเนสตอเรียน และกระแสนิยมใหม่ของ พระพุทธศาสนาได้เข้าไปสู่ประเทศจีน ทั้ง ๓ ศาสนานี้ มีบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน พวกนักบวชใน ๓ ศาสนานี้ อาจให้ความร่วมมือแก่กันและกัน กลางสมัยราชวงศ์ถัง ลัทธิมานี้ก็ คริสต์ศาสนานิกาย เนสตอเรียน ศาสนาโซโรอัสเตอร์ ได้แพร่หลายอยู่ในประเทศจีน ต่อมาถึง พ.ศ. ๑๓๔๖ จักรพรรดิ หวูซุง (Wu-Tsung) ซึ่งเคร่งครัดในลัทธิเต๋ามากได้กดขี่รังแกลัทธิมานี้

ลัทธิมานี้ที่เข้าไปเผยแพร่อยู่วางตะวันตกก็พยายามปรับตัวเข้ากับคำสอนในคริสต์ศาสนา และกลายเป็นคริสต์มากขึ้น ส่วนที่เข้ามาเผยแพร่อยู่วางตะวันออกโดยเฉพาะในประเทศจีนก็พยายาม ปรับตัวเข้ากับพระพุทธศาสนาและลัทธิเต๋า จึงมีลักษณะเป็นพุทธมาก.

บรรณานุกรม

Brandon, S.G.E. **Dictionary of Comparative Religion**. New York : Charles Scribner's Sons, 1970.

Eliot, Charles. **Hinduism and Buddhism, An Historical Sketch**. Vol. III. New York : Barnes and Noble, Inc. 1957.

Encyclopaedia Britannica (Macropaedia). vol. 11, The University of Chicago, U.S.A, 1980.

G.T. Bettany, **Encyclopaedia of World Religions**. London: Bracken Books.

